

زانستی نایه تی مه ککی و مه دهنی

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله وعلى آله ومن والاه، وبعد:

یه که له و شتانه ی که یارمه تیده ریکی به هیزه بو تیگه یشتن له قورئانی پیروز بریتی یه له زانینی قورئانی (مه ککی) و (مه دهنی)، هر بویه ش هاوه لانی پیغمبر (ﷺ) وه که سانی دوا ی نه وان گرنگیان داوه بهم بابه ته، نه وه تا (عبدالله ی کوری مسعود) (ﷺ) فه رموویه تی: (سویند به و خودایه ی که جگه له و په رستراوی حق نی یه، هیچ سوره تیک نی یه له قورئان ئیلا من ده زانم له کوی دابه زیوه، وه هیچ نایه تیک نی یه له قورئان ئیلا من ده زانم بو چ مه به ستیک دابه زیوه، وه نه گه ر بزانه که سیک هه یه له من شاره زاتر به قورئان که به سواری و شتر پی ی بگه ی نه و من ده چووم بو لای)^(۱).
باسی ئیمه بو نه م بابه ته ده ی خهینه روو له ریگای چهنه خالیکه وه:

یه که م: مانای قورئانی (مه ککی) و (مه دهنی).

زانایان چهنه بو چونیکیان هه یه له سه ر پیناسه ی (مه ککی) و (مه دهنی)، به لام له هه مووی به هیتر بریتی یه له مه ی باسی ده که ی ن .

۱- قورئانی (مه ککی): بریتی یه له و قورئانه ی (سوره ت یان نایه ت) که جبریل - علیه سلام - دایبه زاندو ته سه ر پیغمبر (ﷺ) له پیش کوچکردنی پیغمبر (ﷺ) بو (مه دینه)، باداگرته که له دهره وه ی (مه ککه) ش بوو بیته .

۲- قورئانی (مه دهنی): بریتی یه له و قورئانه ی (سوره ت یان نایه ت) که جبریل - علیه سلام - دایبه زاندو ته سه ر پیغمبر (ﷺ) له پاش کوچکردن، باداگرته که له دهره وه ی (مه دینه) ش بوو بیته .

دووم: تاییه ت مه ندیه کانی قورئانی (مه ککی).

بابه ت و ناوه رۆکه کانی قورئانی (مه ککی) زۆربه ی کات بریتی یه له گرنگی دان به م باسانه ی لای خواره وه:

۱- بانگه وازکردن بو یه کخوا په رستن (توحید العبادة) که هاوه ل بریارده ران بریایان پی نه بوو، هه روه کو خودا له باره یانه وه ده فه رمیته: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ﴾ [الصفات: ۳۵ - ۳۶]. واته: هاوه ل بریارده ران گه ر پی یان بووترا یه بلین: (لا إله إلا الله) نه و خویان له وه به گه وره تر ده زانی که به زوبان بیلین، وه ده یان ووت نایا ئیمه واز له هه موو په رستراوه کانمان بیلین، برۆین بو په رستنی ته نها یه که په رستراو له به ر قسه ی شاعیریکی شیت

(مه به ستیان پیغه مبه ربوو (ﷺ)؟ بئی گومان هوی نه و تنیان بۆ (لا إله إلا الله) نه وه بوو که له ماناکه ی تی ده گه یشتن، وه ده یان زانی به و تنیان بوی پیویسته واز له هه موو جو ره په رستراویک بیئن بۆ غه یری خودا.

۲- ووریا کردنه وه له هاو هل بریاردان له په رستندا، وه پووجه ل کردنه وه ی هه رجوریک هاو هل بریاردان هه بیئت، بۆ نمونه خودا ده فه رمیئت: له باره ی هاو هل بریارده رانی سه رده می پیغه مبه رایه تی: ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ﴾ [یونس: ۱۸]. واته: هاو هل قه رارده ران که سانیک ده په رستن (به پارانه وه و قوربانی و ...) له غه یری خودا یان له گه ل خودا که هیچ قازانچ و زه ره ری نی یه بویان، به پاساوی نه وه ش ده یان په رستن که ده لئین نه وه په رستراوانه مان له خودا نزیکمان ده که نه وه، وه نزامان بۆ لای خودا به رز ده که نه وه. به داخه وه ش نه م بۆ چوونه هه له یه ته شه نه بووه له ناو موسلمانانی نه مپو دا، هه ربویه گه ر پرسیا رت کرد له موسلمانیک که هاوار ده کاته غه یری خودا بۆ نه م کاره ده که ی؟ نه وا پیئت ده لئیت: ده مه وی له خودا نزیک ببه مه وه به هوی نه وه پیاو چا کانه وه، وه ده مه وی شه فاعه تم بۆ بکه ن لای خودا.

۳- بانگه وازکردن بۆ باوه ره یئان به رۆژی دوا یی، وه باس کردنی زیندوو بوونه وه ی خه لکی، پاشان لیکولینه وه له گه لیاندا ... چونکه بئی باوه ران برویان به رۆژی دوا یی نه بوو، هه روه کو خودا ده فه رمیئت: ﴿زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ [التغابن: ۷]. واته: بئی باوه ران گومانیان وابوو که زیندوو ناکرینه وه، توش نه ی پیغه مبه ربی خودا (ﷺ) پی یان بلی: به لئ سویند به خودا ئیوه زیندوو ده کرینه وه، وه پاشان ناگادار ده کرینه وه له هه موو نه وانه ی کردو تانه، نه مه ش لای خودا زۆر ئاسانه .

۴- هیئانه وه ی به لگه ی بینه روو عه قلی له سه ر یه کخوپه رستی په روه ردگار یئی (توحید الربوبیه) چونکه باوه ربوون به م یه کخوپه رستی یه واپیویست ده کات که خاوه نه که ی بروی به یه کخوپه رستن بیئت، بۆ نمونه خودا له باره ی بئی باوه ران دا ده فه رمیئت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ﴾ [الغاشیه: ۱۷ - ۲۰]. واته: بئی باوه ران بۆ سه یری نه م شتانه ناکه ن به چاویکی روانین و سوود وه رگرتن، که رۆژانه ده ی بینن، بۆ سه یری وشتر ناکه ن که چۆن گرنگ دروست کراوه؟ وه بۆ سه یری ئاسمان ناکه ن که چۆن به رزکراوه ته وه؟ وه بۆ سه یری چیاکان ناکه ن که چۆن جیگیر کراون؟ وه بۆ سه یری زه وی ناکه ن که چۆن ته خت کراوه بۆ هاتوو چۆ؟ بئی گومان ووردبوونه وه له مانه به لگه ن له سه ر شایسته یی خودا بۆ به ته نها په رستن .

۵- هاندانی موسلمانان له سه ر ئارام گرتن به رامبه ر ئازاری ناموسلمانان، بۆ نمونه خودا ده فه رمیئت: ﴿وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾ [المزمل: ۱۰]. واته: نه ی پیغه مبه ربی خودا (ﷺ) (موسلمانانیش به دوا ی نه وه وه) ئارام بگره له سه ر ووته ی بئی باوه ران ...

۶- تیکۆشان دژی بی باوه پان به قورئان، وه گفتوگۆکردن له گه لایندا به باشترین پریگا، به به لگه هینانه وه، وه به ئامۆژگاری کردنیان بو هاتنه سه رپریگای ئیسلام. خودا ده فه رمیّت: ﴿وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ [الفرقان: ۵۲]. واته: ئەهی پیغه مبه ری خودا (ﷺ) تی بکۆشه دژی بی باوه پان به قورئان تیکۆشانیکه هه ره گه وه .

۷- هینانه وهی چیرۆکی نه ته وه بی باوه په کانی پيشوو وه کو قه ومی (نوح) و (صالح) و (شعیب) و... هتد . مه به ست له مه ش ئه وه یه موسلمانان په ند وه ربگرن له چاکه کارانی ئه و سه رده مانه، وه بی باوه پان ووریابن له وهی که هه مان سزای ئه و بی باوه پانه به سه ریان بیّت. که وابوو به کورتی ده لیّی: قورئانی (مه ککی) بریتی یه له باس کردنی بیروباوه ر و یه کخوا په رستی، وه اندانی موسلمانان بو ده ست گرتن پیوهی وبانگه وازکردن بۆی، وه اندان له سه ر ده ست گرتن به ئارامی...
سیّ یه م: تاییه تمه ندی یه کانی قورئانی (مه ده نی):

بابه ت و ناوه رۆکی قورئانی (مه ده نی) زۆر کات بریتی یه له گرنگی دان به م بابه تانه ی خواره وه:

۱- بانگه وازکردنی موسلمانان بو تیکۆشان و خۆبه خشین له پینا و خودا (الجهاد فی سبیل الله)، چونکه موسلمانان له کاتیکدا کۆچیان کرد له (مه ککه) وه بو (مه دینه) ده ولّه تی ئیسلامیان پیکهینا، هه ر بۆیه ش پیوستیان به به رگری هه بوو له ئاین و ده ولّه تی خۆیان، هه ر بۆیه ش له قورئانی (مه ده نی) ده ببین هاندان هه یه بو تیکۆشان و جهنگ له به ر خودا، هه ره کو خودا ده فه رمیّت: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ [التوبة: ۱۱۱]. واته: به راستی خوی گه وه نه فس و مالی ئیماندارانی کریوه به رامبه ر ئه وهی که به هه شتیان بو هه یه، ئه مه ش به وهی ئیمانداران جهنگ ده که ن له پیناوی خودا.

۲- باس کردن و پوون کردنه وهی حوکمه کانی ئیسلام وه کو باس کردنی سوو خواردن (الریبا) که خوی گه وه بریاری ئاشکرا کردنی جهنگی کردوه دژی ئه نجامده ری، هه ره کو ده فه رمیّت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [البقرة ۲۷۸-۲۷۹]. واته: ئەهی ئیمانداران ته قوای خوا بکه ن، وه وازیهین له وهی ماوه ته وه له به رده ستان له سوو (ریبا) گه رخۆتان به ئیماندار ده زانن، جا ئه گه ر واز نه هینن ئه و ناگادارینه وه به جهنگیک له لایه ن خوا و پیغه مبه ره وه (ﷺ) دژتان ...

۳- دانانی سزای دیاری کراو، واته: (الحدود)، وه کو دانانی حه دی زینا و دزی و غهیری ئه مانه، بۆنمونه: خودا ده فه رمیّت: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ [المائدة: ۳۸]. واته: دز جا چ پیاو بیّت یان ئافرهت ئه و پیوسته ده ستیان بپرن .

۴- ئاشکرا کردنی خوره وشته خراپه کانی دوو په کان، له به ر ئه وهی له قوناغی (مه دینه) وه له دوی جهنگی به دردا دوو پوویی ده رکه وت، بو نمونه خودا ده فه رمیّت: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ

وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿البقرة: ۸﴾ .واته: هه نديك له خه لكى هه يه (واته دووړووه كان) ده ليين بپرومان هيناوه به خواو پوژى دوايي، به لام له راستيدا ئه وان ئيماندار نين.

۵- كپ كردنى دهمى خاوهن كتيبه كان (اهل الكتاب) له جووله كه و غه يري ئه وان، وه گفغوگوكردن له گه لياندا، بو ئه وهى قسه يان نه ميئي . هه روه كو خودا ده فه رميئ: ﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ [العنكبوت: ۴۶] .واته: گفغوگو مه كه ن له گه ل گاور و جوله كه به باشتري شيواز نه بيت، به زانيارى و په وشتى جوان و نه رمى ووته و بانگه شه كردن بو چا كه .. به لام ئه وان هى كه مه به ستيان حه ق نى يه له وان، به لكو ته نها ده يه وي خوى بيبا ته وه ئه وا گفغوگوكردن سوودى نى يه له گه ليدا.

۶- باسكردنى سه ركه و تنى موسلمانان له جه ننگه كانياندا، خودا ده فه رميئ: ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ [ال عمران: ۱۲۳] .واته: به راستى خودا ئيوه ي موسلمانانى سه رخست له غه زاي به دردا له كاتيكا ئيوه كه م و زه ليل بوون له ژماره و چه كدا.

چواره م: سوودى زانيمان به (مه ككى) و (مه دهنى) .

۱- سوود وه رگرتن لى له پرافه كردنى قورئان، چونكه زانينى شوينى دابه زينى قورئان (سووره ت يان ئايه ت) يارمه تيده ريكى باشه بو تيگه يشتنى قورئان تيگه يشتنى كى راست و دروست، پرافه كارى قورئان ده توانيئ - له پوانگه ي ئه م زانسته - جيا كرده وه بكات له نيوان (ناسخ) و (منسوخ) له كاتى پيوستيدا بوى، چونكه ئايه تى دواتر - له دابه زين - نه سخى ئايه تى پيشتر ده كات به چه ند مه رجيك كه له جيى خوى باسكراوه .

۲- سوود بينين له شيوازو بابه ته جوړاو جوړه كاني بو چوئيئى بانگه وا زكردن بو پريگاي خودا، چونكه هه موو شوينيك قسه ي تاييه تى خوى هه يه، به تيروانيمان له شيواز و ناوه پوكى (مه ككى) و (مه دهنى)، وه به ره چاو كردنى حالى خه لكى ده وروپشت ئه وا پرييازى كى پوونمان بو درده كه ويئ له چوئيئى قسه كردن و بانگه وا ز، به جوړيك كه گونجاو بيت له گه ل ده روونى به رامبه ره كه (۱).

۳- به ناگابوون له پووداوه كاني ژياننامه ي پيغه مبه ر (ﷺ) له پريگاي ئايه ته كاني قورئانه وه .

پينجه م: كه ي كارده كه ين به قورئانى (مه ككى) و (مه دهنى)؟

(۲) كه و ابو خواى گوره به شهرى پاكى خوى بى پيوستمانى كرده وه له وهى كه ناوه پوك و پريگاي غه يره شهرى به كار به ينين بو قسه كردن له گه ل به رامبه ردا، وه كو ئه و نه خو شيه بلا وهى كه ئه موډ ده بينين كه زور له موسلمانان خو ينده واره كان كه خو يان به (پوشنبنين) ده ژميرن په نا ده به نه به ر كتيبى (فه لسه فه) يان (منطق) يان (ده روون ناسى ئه وروپى) كه گوايه بو ئه وهى فيرى به لگه و مونا قه شه و شيوازى گفغوگو بين، به لام ده بينين له نه نجامدا زور له وانه دوورده كه ونه وه له قورئان و فه رموده، وه دوورده كه ونه وه له په يوه ست بوون به په وشتى موسلمانان، وه نه گه رى ئه وهى هه يه كه چه نده ها گومان و شوبه و بوچوونى هه له يان بو دروست بيت، ئه مه ش ته نها ئامازه يه كى خپرايه، باسه كه زورى ده وي.

پیشه‌وا (ابن تیمیه) (رحمتهی خوی لی بیّت) بۆچوونی وایه که قورئانی (مه‌ککی) که به‌نگه‌واز ده‌کات بۆ ئارام‌گرتن له‌سه‌ر ئازاری بیّ باوه‌پان، وه‌ج‌ه‌نگ نه‌کردن دژ بیّ باوه‌پان له‌کاتی‌کدا کاری پیّ ده‌کریّ که موسلمانان له‌حاله‌تی لاوازیدان، به‌لام قورئانی (مه‌ده‌نی) که بانگه‌واز ده‌کات بۆ جه‌نگ کردن و به‌کاره‌ینانی هیّز جیّ‌به‌جیّ ده‌کریّ له‌کاتی تواناو به‌هیّزی موسلمانان، هه‌روه‌کو له‌کتیّبی (الصّارم المسلول) دا ده‌فه‌رمیّت: ... ئه‌و ئایه‌تانه (ئایه‌تی مه‌ککی) له‌باره‌ی که‌سیکه‌وه‌یه که ئیمانداریکی لاوازه، که ناتوانیّت پشتگیری ئاین بکات به‌هیّز و به‌ده‌ست و زوبان، ئه‌وا ئه‌وه‌نده پشتگیری ئاین ده‌کات که له‌توانایه‌تی به‌دلی یان به‌وه‌ی که پیّ ده‌کریّ، وه‌ ئایه‌تی زه‌لیل کردنی په‌یمان له‌گه‌لّ کراوه‌کان (ایات الصّغار علی المعاهدین) (مه‌به‌ستی ئایه‌تی به‌کاره‌ینانی توانا، ئایه‌تی جه‌نگ کردن) له‌باره‌ی هه‌ر ئیمانداریکه‌وه که به‌هیّزه، وه‌ ده‌توانیّت پشتگیری ئاین بکات به‌ده‌ست یان به‌زوبان، وه‌به‌م ئایه‌تانه‌ش موسلمانان کاریان ده‌کرد له‌کو‌تایی ته‌مه‌نی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه‌له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌ راشدی‌کان، هه‌ر به‌م شیوه‌یه‌ش ده‌بیّت تاوه‌کو رۆژی دوایی به‌رده‌وام کۆمه‌لێک هه‌یه له‌موسلمانان که ده‌ست‌گرتوون به‌حه‌قه‌وه، وه‌هه‌رده‌م پشتگیری ئاین ده‌که‌ن به‌و په‌ری پشتگیری‌یه‌وه، جاهه‌رکه‌سیک له‌ئیمانداران له‌خاکی‌کدا بوو که تییدا لاوازبوو، یان له‌کاتی‌کدا بوو که تییدا لاوازه ئه‌وا باکاریکات به‌ئایه‌تی ئارام‌گرتن و لیّ بوردن به‌رامبه‌ر بیّ باوه‌پان، به‌لام موسلمانانی خاوه‌ن توانا و ده‌سه‌لات ئه‌وا کارده‌که‌ن به‌ ئایه‌تی جه‌نگ کردن دژی هه‌لگرانی بیّ باوه‌پی که تانه ده‌ده‌ن له‌ ئاین، وه‌هه‌روه‌ها کارده‌که‌ن به‌ئایه‌تی جه‌نگ کردن دژی خاوه‌ن کتیبه‌کان (أهل الکتاب) تاوه‌کو سه‌رانه (جیزیه) ده‌ده‌ن به‌وپه‌ری زه‌لیلی).

بیّ گومان له‌م قسه‌یه‌ی (ابن تیمیه) زۆرشت ده‌رده‌که‌وی که موسلمان پیویسته جوان لیّی ووردبیته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی به‌ته‌واوی ریبازی بانگه‌واز و پووکردنی خه‌لکی بۆ ئیسلام - چ پیشه‌وا وه‌ چ خه‌لکی تر - چۆن ده‌بیّت بۆی ده‌رکه‌وی.

والحمد لله رب العالمین

وه‌رگێرانی له (کیف نفهم القرآن) به‌هه‌ندیک ده‌ستکاریه‌وه .

ئاماده‌کردنی مامۆستا شیرزاد عبدالقاد